शकुन्तलाङ्गज पु० ६त० । शकुन्तलासुते भरतनृपे हेमचन्द्र० ।

शकुन्ति पु० शक-उन्ति । १पक्षिमात्रे अमरः । २भासपक्षिणि उणादिकोषः ।

शकुल पुंस्त्री० शक-उलच् । मत्स्यभेदे (शउल) अमरः । स्त्रियां ङीष् । [यामु रालनि० ।

शकुलाक्षी पु० शकुलस्याक्षीव अक्ष्णी यस्य० ङीष् । गण्डूपदे०

शकुलादनी स्त्री० शकुलैरद्यते अद-ल्युट् । कट्फले) शाकभेदे अमरः । २जटामांस्यां, ३जलपिप्पल्यां, कट्फले च विश्वः । [(गडुच) मत्स्ये । अमरः ।

शकुलार्भक पु० शकुलस्यार्भक इव लघुत्वात्तदाकारात्वाद्वा ।

शकृत् न० शक-ऋतन् । विष्ठायाम् अमरः ।

शकृत्करि पु० शकृत् किरति कृ-इन् । १गवादीनां २वत्से २वत्सायां स्त्री ङीष् ।

शकृद्द्वार न० ६त० । मलद्वारे अपानस्थाने हेमच० ।

श(क्क)र पु० शक-किप् क्क-अच् कर्म० शक-करप् वा । १दण्डे मेदि० । चतुर्दशाक्षरपादके २छन्दोभेदे । ३नदीभेदे ४मेखलायाञ्च स्त्री ङीप् । ५अङ्गुली त्रि०कौ० । ६मो० शर्करीत्यपि चतुर्दशाक्षरपादके छन्दसि ।

शक्त त्रि० शक-क्त । समर्थे हेमच० ।

शक्ति स्त्री शक-क्तिन् । १सामर्थ्ये २स्त्रीदेवतायां देवीमूर्त्तौ । न्यायादुक्ते कारणनिष्ठे कार्योत्पादनयोग्ये ३धर्मभेदे । ४शब्दनिष्ठे अर्थबोधकताख्ये बोध्यत्वप्रकारकेच्छाविषयत्वरूपे वृत्तिभेदे सर्वलाख्ये ५अस्त्रभेदे च अमरः । मीमांसकमते शक्तिः पदार्थान्तरम् यथोक्तम् अनुमा०चि० । "स्यादेतत् ईश्वरवत् कार्य्येणैव शक्तिरप्यनुमीयते तथा हि. यादृशादेव करानलसंयोगाद्दाहो जायते तादृशादेव पति प्रतिबन्धके न जायते अतो यदभावात् कार्य्याभावस्तद्भूयादावभ्युपेयं तेन विना तदभावात् यत्सद्भावानुपपत्तेर्व्यतिरेकसुखेन शक्तिसिद्धिः" । न्यायमते तन्निराकरणमेव ईश्वरवादग्रन्थे दर्शितो यथा "दृष्टारणिमणिफूत्कारादिव्यक्तीनामानन्त्येन प्रतिव्यक्ति भावहेतुजातानन्तशक्तिस्वीकारे गौरवं तावदनन्तव्यक्तिजन्यावान्तरवृत्तिव्यक्तिषु जातिलयकल्पने लाघवमिति तदेव कल्प्यते । न च जातौ योग्यानुपलब्धिबाधः गोमयप्रभवदृश्चिकयोर्वा पाटलत्वकपिलत्वलङ्घ्रत्वेजात्यस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात् दृष्टजन्यतानावच्छिन्ने दृष्टजन्यत्वज्ञानानन्तरं अवच्छिन्नव्याप्त्याऽनुगतबुद्धिरस्ति जातिविषया । दृष्टजन्यत्वेनोपाधिनाऽप्राविति चेन्न बाधकं विनानुगतबुद्धेस्तद्व्यङ्ग्यजातिविषयत्वनियमात् । न च गोमयदृश्चिकप्रभवदृश्चिकजातिपरम्परायामनवगतजात्यापत्तिः गोमयजन्यदृश्चिकप्रभवत्वजातेः सत्त्वात् वह्निमात्रे च दाहस्वर्गादिवत्ववत्वः तत्संयोगः सेवनादिव कारणानि न तु दृष्टादिकं विनापि, तदुत्पत्तिप्रसङ्गः विशेषसामग्रीमादायैव साध्यसामग्र्याजनकत्वात् ।

एवमाधेयशक्तिरपि मीमांसकमतेन पूर्वपक्षीकृत्य तत्र निरस्ता यथा तत्र प्रोक्षणप्रतिष्ठाशब्दयोर्दर्शितं सू अधिकं किञ्चित्तत्र प्रदर्श्यते यथा

"कामिनीचरणाभिघातदोहदादिभिरशोकपुष्पोत्कर्षदर्शनादपि माधेयशक्तिः समयविशेषावच्छिन्नचरणदोहादिसंयोगध्वंसस्यैव कारणत्वात् चरणाभिघाताकृष्टभागानलजनितदृष्टादेव वा तदुपपत्तिः कालान्तरे पुष्पाद्युत्पत्तौ । दुःखावयवोपचयावश्यम्भावेन दृष्टभेदावश्यकत्वात् । नापि ताम्रकांस्यादावम्लभस्मसंयोगादिजन्यशुद्धिरूपा आधेयशक्तिः तत्संयोगध्वंसस्य संयोगसमानकालीनास्पृश्यस्पर्शादिप्रतियोगिकयावदनादिसंसर्गाभावसहितस्य शुद्धिपदार्थत्वात् । भस्मादिसंयोगजनितः कांस्यादुपभोक्तृनिष्ठः संस्कार एव शुद्धिरित्यन्ये । अभिमन्त्रितपयःपल्लवादावपि समयविशेषावच्छिन्नाभिमन्त्रणध्वंस एव व्यापाद्यपनायकः तत्तन्मन्त्रदेवतासन्निधिरेव वा । कलमबीजादीनामापरमाण्वन्तमङ्कुरे तत्र चावान्तरजात्यभावे नियतकलमजातीयादिसिद्धिरपि । परमाणुपाकजविशेषादेव कार्य्यवृत्तिरूपादि सजातीयस्य पूर्वरूपादिविजातीयस्य परमाणौ पाकजरूपादेरभयासिद्धत्वात् यथा हि कलमबीजं यवादिजात्या व्यावर्त्यते तथा तत्परमाणवोऽपि पाकजैरेव । एवं मात्रकर्षणजनितात् परमाणुपाकपरम्पराविशेषादेव हैमन्तिकशस्योत्पत्तिः । एतेन क्षारसावसेकादयो व्याख्याताः । निमित्तविशेषजनितपाकजात्तत्फलविशेषः यथा हरीतमांसं हरिद्रामलसाधितमुपयोगात् सद्योध्यापादयति नान्यथा साधितमित्यादि । यत्र च तोयतेजोवायुषु न पाकजोविशेषस्तत्रोद्भवानुद्भवद्रवकठिनत्वादयोविशेषास्तत्तदुपनायकादृष्टविशेषादेव । तुलादौ चाधिवासपूर्वकतुलारोहणसामग्री तुल्यस्य सत्यासत्यप्रतिज्ञत्वसहिता प्राचीनाधर्माधर्मफले तज्जयमङ्गौ जनयति । यद्वा अयं निष्पापः पापवानुवेति तुलारूढाभिमतज्ञानविशेषसहिता सा तथा, तदाहुः, "तांस्तु देवाः प्रपद्यन्ति स्वयैवान्तरपूरुषः" इति